

## שיחת הרב שטיינזלץ לפרשת לך לך

אור לז' חשון תשע"ד | ישיבת תקוע

נרשם מפי הרב שטיינזלץ

רציתי לדבר קצת על עניינא דיומא. אני לא מתכוון לעשות עכשיו הספד. עשו, עושים ויעשו.

אני רוצה לדבר על האיש. זה בטח לא יישמע כמו הדרשות ששמעתם, שהיו די מעצבנות. המנהג בכל ישראל הוא, שכשעושים הספד עושים אותו גם על מת שאין הרבה מה להספיד אותו. כל שכן על מת שיש מה להספיד אותו.

אני לא מדבר על גודל ההלוויה, שזה עניין של העיתונאים. אדם שהוא איש גדול באיזו שהיא מידה, האיש הזה גם מלווים אותו ומספידים אותו לפי עניינו. הרבה פעמים, על דרך הטבע ושלא על דרך הטבע, זה לא הערכה אמיתית לאדם, אלא הרגשה של איזה חסר. אבל אחרי זמן, לאט לאט עם הזמן, אנשים מקבלים את המקום שלהם ואת הפוזיציה הנכונה שלהם. זה לוקח זמן.

יש הרבה אנשים שגם בגלל ההספד וגם בגלל דברים שאמרו עליהם לפתע נשאר איזה חלל ואת החלל הזה מרגישים. אבל האיש בעצמו הוא לא שייך לדרגה הזו, אלא שהוא תפס איזשהו מקום.

אני לא רוצה להיכנס לפוליטיקה. בסופו של דבר כשעובר הזמן אנשים מתחילים לקבל את הפרופורציה הנכונה, ועכשיו קורה מכל מיני סיבות שאדם מסוים תופסים אותו ומתייחסים אליו הרבה מעבר לשיעור שלו. זה עניין של זמן. כשהזמן יעבור, הדברים האלה יגדלו או יקטנו.

יש גם פה ושם אנשים שבשעת פטירתם אנשים לא הבינו מה קרה. לאחר זמן אני מרגיש ומבין מה קרה ומה חסר בעולם. ולהפך.

### מגדולי הפוסקים

אני רוצה לדבר על הרב עובדיה באופן אחד, ואני מצטער שאני לא מדבר כאחד מאנשי ש"ס. יש בן אדם שהיה מגדולי התורה, ויש אדם שהיה מגדולי ישראל. שני הדברים הללו הם לא אותו דבר. לפעמים יוצא שבאיש אחד יש את שתי המעלות. וכל אחד מהם בעצם זה דין בפני עצמו.

מה שקורה שנפטר אביו של אדם, ההרגשה מבחינת הבן היא הרגשה של חסר גדול, חור גדול שיש בחיים. אבל ממילא גם הדמות מקבלת תבניות כאלה. ולאחר זמן - זה לא קורה אצל כל אחד - שכן אדם לאחר שנים השיעור הוא כבר שיעור אחר, מפני שהשתנו דברים.

הרב עובדיה היה ללא ספק אחד מגדולי הפוסקים והרבנים בדור שלנו. ומהצד הזה, זה לא רק שבביל איזה קהילה מסוימת אחת, שזה גם כן דבר גדול, אלא להרבה אנשים.

כשאני מנסה לעשות הערכות, בגדול, מי היו האנשים הגדולים... היום מחלקים את התארים בקלות, העיתונים, כיון שהם בעצם עשויים בשביל לעטוף דגים מלוחים, אז ממילא הם כותבים דברי הווי על כל מיני אנשים. הנייר סובל הכול. במיוחד שהנייר התחיל מסמרטוט וחוזר להיות מסמרטוט, ממילא זה לא משנה מה שקשקשו עליו באמצע.

הוא היה אחד מגדולי הפוסקים של הדור, בלי ספק. בוודאי בהיקף של הפסיקה. היו אנשים אחרים שקראו לפלוני או אלמוני פוסק הדור. ולפעמים העניין הזה, גם אם הוא היה נכון, הוא היה נכון בצורה נקודתית. כי יש כאלה שכתבתם ועבודתם ופסיקתם הייתה בהיקפים אחרים וכאלה שעבודתם הייתה בעצם בתחומים הרבה יותר מצומצמים. שאחר כך אני מנסה לראות את

הדברים, לא בשעתו, אלא לאחר זמן, מתברר – שוב, השיעורים משתנים – שהיה מישהו שבאמת היה מגדולי ישראל בדור הזה.

## פרספקטיבה היסטורית של לפני ואחרי

זה נושא לעצמו, אבל לפעמים חשוב לראות את בהסתכלות היסטורית. דברים משתנים ואנשים משתנים. לפני שנים רבות עשיתי סדרה של הרצאות, והסדרה הכילה מספר מסוים של אנשים שאמרתי שאפשר לומר עליהם שהעולם נמצא לגביהם לפני ואחרי. יש אנשים כאלה שזה באמת נכון לגביהם. העולם שהיה לפניהם הוא עולם אחד, והעולם שהיה אחריהם הוא עולם אחר. ונעשה שינוי מהותי בעולם בעקבות הפעולה שלהם.

היו ברשימה אנשים יותר מפורסמים ואנשים פחות מפורסמים. ההבדל לא בגדולה של האיש הזה, הפרסום הוא סוג אחר של מדידה. מה היה העומק, ההיקף, ונקודת המרכז של פעולה של אדם שהיה אדם גדול?

רק לצורך הדוגמה, וזה לא מפני שאני יכול להיות משוחד בעניין הזה. ברשימה הזו אני לא מכניס את הגאון מווילנה. למה? מפני שהוא בטח היה גאון מיוחד בדורותיו והוא השאיר אחריו כמות גדולה של ספרים, לא רק דברים שבעל פה, ובזמנו ובמקומו הוא תפס מקום עצום. אבל כשאני מנסה לחשוב על זה בהיקף של זמן ומקום, התנובה של אנשים, הגאון מווילנה היה איש גדול ועשה הרבה דברים, וחלק מהם דברים שהיו שייכים לאישיות שלו לגדולה שלו. אבל ההשפעה שלו הייתה מוגבלת. למשל, הוא כתב באריכות על השולחן ערוך, אבל עם כל זה, יכול להיות שכוח ההשפעה של הקיצור השולחן ערוך, היה יותר גדול מזה של ביאורי הגר"א לשולחן ערוך. בין השאר מפני שבסופו של דבר הפסקים של הגר"א (חוץ מאשר בארץ הם יותר בולטים בגלל התלמידים שלו שהיו פה, וגם הם מוגבלים). למעשה, אף על פי שהוא היה מהרבה בחינות גם מחדש גדול וגם פוסק גדול שקבע דברים, האם באמת היה זמן מבחינת הלימוד, מבחינת הספק, שאפשר להגיד שהיה לפני ואחרי? לא. הוא היה איש גדול בדורותיו והיו עוד אנשים שהיו גדולים בדורותם, אבל אין נקודה של לפני ואחרי.

אם להביא דוגמה לאיש כזה, שאומנם חשיבותו איננה בשל הפסקים שלו, זה רש"י. כאדם, אפשר להגיד במידה מסוימת שיש לפני ואחרי. יש מפרשים חשובים, אני באופן אישי מאוד מעריך ומוקיר את פירוש הרמב"ן לתורה, אבל זה לא אותו דבר כמו פירוש רש"י. לא בגלל חריפות בקיאות ולמדנות, אלא יש עניין בפעולה של רש"י, שבכל מקום שהוא נגע בו, יש לפני רש"י ואחרי רש"י.

אני לא יכול להגיד שבהיקף הגדול הזה למרות שהפעולה של הרמב"ן לא זכתה בהערכה הראויה לה, אצל הרמב"ן אין לפני הרמב"ן ואחרי הרמב"ן.

א.ק: אתה לא חושב שמידת ההשפעה של אדם ויצירתו קשורה פחות למהות יצירה עצמה ויותר לאירועים מקריים שקרו סביבה?

לא. בכלל לא. תראה למשל אצל רש"י, מה שרש"י עשה ומה שהרמב"ן עשה.

למרות שהרמב"ן עשה עניינים גדולים וחשובים בכל מיני תחומים. בלי ספק ההשפעה של הרמב"ן על דרכי לימוד התורה בספרד היו משמעותיות במידה רבה. בהיקף הזה, אדם שהרמב"ן ודאי העריך אותו הערכה גדולה - הרמב"ן. אני לא יכול להגיד לפני הרמב"ן ד ואחרי הרמב"ן. למרות שהרמב"ן היה איש גדול, ולמרות שהיו אומרים בשמו של הרמב"ן (וזה כנראה לא נכון) שהוא אמר על ההשגות הרמב"ן "מימי לא ניצחני אלא בעל מלאכה אחת." כלומר, שהוא הרמב"ן עסוק בתחומים רבים אבל הרמב"ן היה בעל מלאכה אחת. אבל למען האמת הרמב"ן היה בדורו ובדורותיו איש הרבה יותר מרובה גוונים ממה שנראה, בכמה וכמה תחומים. כוחו והשפעתו היו מאוד מאוד משמעותיים.

הרמב"ם יצר דבר, כך שהיה לפני הרמב"ם ואחרי הרמב"ם. בכל מיני תחומים. הראב"ד לא עשה את הדברים בהיקף הזה, וזה לא בעיה של כמה הוא היה גדול בתורה. היו הרבה אנשים גדולים מאוד שהיו באמת יוצרים גדולים ולא עשו שינוי.

אם אני או אחר היה צריך לעשות איזה סוג של חשבונות, אם היה צריך לחשוב, אפילו בעולם התורה, מי היו 50 האנשים הכי חשובים, או היו עושים רשימה מכובדת, והיו בה הרבה אנשים, אבל חלק מהם, גדולים וחשובים בפני עצמם...

אני גם רוצה לומר שמבחינה של הלכה, אני לא יכול להגיד שאני בקיא בכל הדברים. הרב עובדיה כתב הרבה, היו הרבה דברים, אבל שוב, אני לא חושב שבצד הזה, הלמדני והפסיקתי, שהרב עובדיה בנה עולם חדש. ושהעולם השתנה שינוי מהותי. אני אומר את זה לא בשביל להקטין את דמותו. אבל אנחנו בסך הכול נמצאים בעולם שהיו בו כל מיני אנשים וחלק מהם היה להם כוח לברוא עולמות חדשים. ויש כאלה שעשו דברים חשובים והדברים האלה יש להם עוצמה וכוח משלהם, אבל הם לא חד משמעיים מבחינת ההשפעה.

זה דיון, שייך לאותו עניין, שאני מספיד בן אדם, אולי זה מן הראוי להגיד דברי תהילה באופן אחר, מותר קצת להוסיף. ושמעתי שהיו רבים, רבים, רבים, אנשים שמבחינתם זה היה עניין של אחד הרבנים הגדולים באמת.

(אני לא יודע אם מישהו מכם שמע את שמו. היה את ראש ישיבת פורת יוסף, חכם בן ציון אבא שאול. גדול בתורה. איש מעניין. אבל גם לגבי אלה שהיו סביבו, וחסר לנו איש כזה, אני לא יודע איזה הלוויה עשו לו. זה גם לא מודד הרבה.)

היה בדור שלנו את הרב כדורי. ויכול להיות שהוא היה יותר פופולרי בזמן מסוים מאשר חכם עובדיה. אבל זה לא היה משהו כזה של כמה תורה הוא למד או כמה תורה הוא ידע. זה היה דבר שמונח במקומו וחשוב במקומו ושינה להרבה אנשים. ועדיין זה לא משנה עד כדי כך.

וזו בעיה שבאמת לגבי המחשבה הזאת, וזו באמת מחשבה מה עשה פלוני. אחד מהדברים שהיה אצל הרב עובדיה יוסף שהיה באמת בודד. הוא היה איש כעין מה שכתוב בזכריה "הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח" הוא לא בן אדם שהוא המשך מישהו. היו לו רבותיו בפורת יוסף, רבנים גדולים, אבל הוא לא צמח מתחתם.

## אין להם רבה

נביא דוגמה, היא אומרת כל מיני דברים. היה אדם, ואולי מפני שחלק גדול מהאנשים שאולי הלכו אחריו הם... אם אתם מכירים את המושג "מזרחניקים", אחד מהחסרונות שלהם שהם לא יכולים להיות חסידים. ולכן, גם כשהיה להם איזה מישהו שהוא דמות כזו, הם לא היו חסידים שלו. הם היו מעריצו ומעריכו, אבל לא חסידים שלו.

סיפרו שבזמנו, אחד האדמו"רים של חב"ד, בא אליו לבקר ר' ישראל סלאנטר. פגש אותו, היה ביניהם איזה שיחה, בוודאי לא דברי ויכוח. שהוא יצא מהשיחה, הוא אמר "הקב"ה עשה חסד אמתי עם המתנגדים. הוא הביא להם רבה אמתי. תראו מה הם עשו אתו".

וזה היה נכון. מפני שר' ישראל סלאנטר שהיה דמות גדולה, הפעולה והפעילות וההשלכות של הפעילות שלו לא היו רק לזמן והמקום של אלה שהכירו אותו ואף על פי כן, לומר על מישהו דבר כזה זה לא היה רק בעיה של הגודל.

לגאון מווילנה הייתה הילה. והוא נעשה בלי שום רצון לזה, המרכז. האיש הגדול והחשוב הזה. ר' ישראל סלאנטר שאולי ניסה לעשות, היו דברים שאני חושב שהוא ראה למרחוק יותר מאשר רבים אחרים. הוא ראה למרחוק דברים ועשה דברים שבשעתו איש לא ניסה לעשות. מה הוא עשה בסוף ימיו? הלך להפיץ תורה בין היהודים המתבוללים בערי המערב. פירושו של דבר שהוא הבין היכן פונים כל מיני מרכזי כובד של היהדות. והוא ניסה לעשות כל מה שיכל. הוא חי בפרז

לזמן מסוים, הוא גם חי בקניגסברג. אחרי דורות אנשים הבינו יותר מה אפשר ומה צריך לעשות. המתנגדים לא הבינו שהוא רבה.

## בין הרב עובדיה והרב אליהו

ואותו דבר היה הרב מרדכי אליהו. אלו שהלכו אחרי הרב מרדכי אליהו מסיבות פוליטיות ואחרות, גם הם לא ידעו לעשות אותו רבה. זה לא שלא כיבדו אותו; כיבדו אותו ואהבו אותו ואפילו שמעו בקולו מפעם לפעם, כמו שעושים עם רבנים. אבל לא ידעו לעשות אותו רבה.

רוצה לומר, הרב מרדכי אליהו, בהשוואה ובניגוד, הוא היה איש שצמח מתוך מקום, מכך שהוא היה היורש, שאין יורש אחר כגדולתו, יורש גדולת חכמי בגדד. הוא המשיך את הנוסח שלהם, ובהרבה בחינות הוא היה האיש שניסה להמשיך את הפסיקה והיצירה, גם בנוסח וגם בפרטים, של החכם יוסף חיים. היו גם קשרים משפחתיים כלשהם ביניהם אבל זה לא משנה. הוא המשיך קו למסורת הזו והמסורת הזו המשיכה.

אחד ההבדלים היה שחכם עובדיה גדל בבית פשוט מאוד. חוששני שהסיפור הבא לא ימצא בעיתונים. את זה סיפר לי מישהו שהיה מעורב בסיפור הזה.

אבא של חכם עובדיה היה לו משהו בשוק מחנה יהודה. לא כי הוא היה דווקא איש צנוע אלא כי הוא היה יהודי של שוק מחנה יהודה. חכם עובדיה הלך לחדר, לאיזה סוג של ישיבה קטנה. וקצת אחרי בר המצווה אבא בא ואמר לו יפה שלמדת, נחמד שלמדת, אני שמח שלמדת. עכשיו צריך לקחת אותך בשביל לעזור בחנות. רק לחשוב מה היה קורה...

ואז קרה דבר שהוא בכלל לא רגיל. ואת זה סיפר לי איש שהיה מעורב בזה. אנשים בעיר העתיקה, ולא רק מפורת יוסף, אספו כסף כדי למעשה, לקנות אותו מידי אבא שלו. אותו האיש גם הוא היה מעורב קצת בעניין הזה.

הרב מרדכי אליהו גדל במשפחה שהייתה באיזשהו אופן משפחה של אצולה. הרב עובדיה גדל במשפחה מלמטה. אי אפשר לתאר את הרב מרדכי אליהו, בין שהוא כועס ובין שהוא מרוצה, מדבר באותו סגנון שבו דיבר הרב עובדיה. ולא מפני שהוא היה יותר צדיק או יותר ירא שמיים, אלא זה עניין של שמאיפה באתי ולאן אני הולך.

כמו שאומרים, יכול להיות שיבוא דבר כזה גם בימינו. רק בשביל לומר על העתיד: "ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משורשיו יפרה". זה כאילו מרמז שיכול להיות שהחוטר הזה מגזע ישי, שהוא המלך המשיח, לא יהיה בן אחר בן של הקו המרכזי. למה? הוא יהיה כמו נצר משורשיו. חוטר מהגזע. מאותו גזע, מאותה משפחה, אבל יכול להיות שזה לא עבר את כל הדורות של הירושה. למרות שבמשך הדורות, חלק מבית המלוכה של יהודה המשיך, למעשה לפחות עד סוף תקופת הגאונים. ראשי הגולה בבבל היו באמת צאצאים ישירים, בן אחר בן, של יכניה מלך יהודה.

למעשה, כרגיל נהוג לתחום את סוף תקופת הגאונים, ומהרבה בחינות זה נכון, ברב האי גאון. הוא היה משושלת מפוארת של רבנים וגם, כפי הנראה, מאותו שורש, כך הוא כותב באיזה מכתב לריש גלותא. הסוף היה, שהגאון האחרון היה ר' חזקיה ריש גלותא, שהחזיק בשני התארים - גאון וראש הישיבה, וראש הגולה. והוא באמת היה מהצאצאים. אז מצד מסוים תקופת הגאונים נגמרת באיש הזה שהיה כל השורשים. היה גם אדם גדול בתורה. לא עשו אותו ראש ישיבה מפני שהוא היה ריש גלותא, אלא מפני גדלותו.

האם הנצר הזה לגזע ישי יוצא בן אחר בן לשושלת המפוארת הזו? יכול להיות. ויכול להיות שהשורש לגזע ישי יצא מתחתיו. "הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח". זאת אומרת הוא לא צומח בכיוון הזה והזה. הוא צומח מתחתיו.

והרב עובדיה צמח מתחתיו. הכרתי מישהו שהיה מין חברותא שלו. יהודי מעניין. הוא היה הרב של פנמה. היה דמות, כשהוא היה רב, אחד האחרונים שהיו רבנים. היו שם יהודים, הייתה שם קהילה, איש לא ירים את ידו ורגלו בלי הרב. שום דבר לא אז שם בלי הרב. אם אתם רוצים דוגמה לזה, אפילו השליח חב"ד שהיה שם שמע בקולו של הרב, לא הייתה לו למעשה שום ברירה.

הוא היה חברותא של הרב עובדיה. זו לא השוואה לא בחכמה ולא בגדולה ולא בדברים אחרים, אבל הוא היה איש, שבעצם היה בן פורת יוסף. שייך לפורת יוסף, לרבנים שם. אנשים חשובים.

הרב עובדיה אפשר להגיד שהוא שייך לזה. לא שהוא גדל לגמרי בבדידות, הוא תמיד היה מוקף באנשים, אבל הגדולה שלו הייתה בהרבה בחינות עומדת על הדברים בעצמם. התפיסות הגדולות שלו, היו תפיסות שאי אפשר להגיד עליהם שהן ירושה רוחנית או גשמית.

## ייחוסים

זה בעצמו דבר שהוא נדיר. תמיד דואגים לייחוסים. אנשים חשובים תמיד דואגים למצוא לעצמם ייחוסים. יש כך וכך אנשים שטוענים שהם צאצאי בית דוד דרך רש"י. אני לא עוסק בדברים עצמם לשמם, אבל אם תסתכלו על רשימות היוחסין הללו, זה עומד על כל מיני דברים שחלק מהם... הם יפים.

אבל כל הייחוסים שמייחסים לרש"י, משום מה מייחסים לר' יוחנן הסנדלר, אומרים שהוא היה מבית דוד. מאיפה יודעים את זה? לא מצאתי שום ראיה לדבר. אם קבלה היא נקבל, אין ברירה, זה גם יכול להיות נכון. אבא של רש"י כנראה היה תלמיד חכם ורש"י קיבל הרבה יותר מרבותיו. זה לא רק העניין של הייחוס.

אחרי רש"י באו דורות של רבנים, גם מצאצאיו. אולי חצי מבעלי התוספות הוא צאצאי רש"י. לא רק רבינו תם ור"י הזקן שמופיע בתוספות, שהוא גם כן נין של רש"י. חלק מהעניין של התוספות זה שהמשפחה יושבת ועוסק בתורה. מכניסים עוד כמה אנשים בפנים, אבל זה משפחה.

אבל מעבר לזה יש עולם שלם, והעולם הזה צמח מרש"י והלאה והתפתח. זה עץ גדול שהוא עץ התורה של בעצם כל העולם היהודי. אבל זה צמח במידה רבה מעצמו. אנחנו לא יודעים מי היו רבותיו של רש"י. הם היו בוודאי תלמידי חכמים, ורש"י מצטט אותם גם בזקנותו. אבל אף אחד מהם לא היה בנוסח הזה.

זה כמו שיש יער ויש בו עצים. לא אזובי הקיר. אבל צומח שם משהו גדול וענק שעומד בפני עצמו. ואני לא יכול להגיד שהוא צמח מכוחו של היער.

מבחינה זו, הרב עובדיה היה באופן מובהק איש שצמח בעצמו. זה היה חלק מסוים והסבר לפעולתו ההלכתית שהרבה מאוד ממנה היא עולם בפני עצמו. למשל, ההחלטות העקרוניות שלו להמשיך את הבית יוסף. בית אביו הלכו בנוסח של רבני עיראק. זה עולם של תורה שלא התחיל מהבן איש חי.

הרב עובדיה, בסוגריים, מידי פעם הביא למישהו באבי אבותיו, כולל על כל מיני פוליטיקאים חשובים.

אני יכול רק לצטט מה שהוא פעם אמר לי בשיחה. רציתי להגיד לו שזה לא בדיוק נכון. הוא אמר לי: "כבודו לא יודע כמה רשעים יש בעולם". הכול היה ידידותי, רק לספר לי כמה רשעים יש בעולם.

דאגו לשלוח לו כל מיני דברי קלסתר. אפילו אשכנזים אי אפשר למחול להם על הכול... היו שם דברים שכתבו עליו, שאם היה כוחי יפה הייתי אומר שכולם חייבים נידוי ממש, כדין מבה תלמיד חכם. ביזו אותו הרבה מעבר לשיעור הרגיל, גם לשיעורם של האשכנזים הליטאים.

אבל בכל זאת הוא נזהר מכל מיני רשעים. הוא אמר מוסר על הרבה מאוד דברים. וחלק מהדברים יצא לאור.

צריך להיות בקיא הרבה יותר כדי להגיד שאין בש"ס דבר כזה או אחר. בשביל זה צריך להיות הרבה יותר למדן פי כמה וכמה ממי שיודע שיש בש"ס דבר כזה.

## כוחא דהיתירא

הרב עובדיה לא אמר, לפחות לא הרבה, על משחקי כדורגל בשבת. מעניין, לא? למה? אני לא מדבר על כוחא דהיתירא. על משחק כדורגל בעצמו היה לו הרבה דברים להגיד. חלק מהדברים שאמרו הם באים על מיני אשכנזים. הבעיה שלהם זה, שקודם כל אני יודע שזה אסור, אחר כך אני צריך להמציא סיבה למה.

ואם להביא דוגמה, בזמנו הייתה שאלה על אופניים בשבת, ואת זה ראיתי בעצמי. יש דברים שאני כן יכול להגיד שראיתי. ויש פסיקה חד משמעית של הבן איש חי, שהוא באמת היה איש גדול, והוא מתיר. סיפרו שיש בירושלים הדבר שנקרא העדה הספרדית החרדית. לא דבר גדול, גוף קטן, ראש בית דין וכל מיני אנשים. לא גדול באיזשהו שיעור.

יש בעניין הזה עדות מכלי ראשון שמי שהיה ראש בית הדין של העדה החרדית היה בבגדד ונסע על אופניים בשבת. בארץ הוא כמובן לא נסע על אופניים. שהאופניים הגיעו לידי האשכנזים הם אמרו שזה ודאי אסור בשבת, השאלה היא רק למה.

לא היו דיבורים על העניין הזה. אני לא יודע מה הייתה דעתו של הרב עובדיה על זה. אותו דבר לגבי כדורגל. החשש הכי גדול במשחק כדורגל זה שמשלמים כסף. המשחק בעצמו על דשא, אם מישהו תולש דשא זה פסיק רישא דלא ניחא ליה, שיש על זה כבר דיונים גדולים, ויש עוד עניינים האם הוא עושה מלאכה או לא. אם רוצים, אפשר לאסור כל מיני דברים. אני יכול לאסור אפילו לגרד באף בשבת. אם מישהו מחפש, יש הרבה דברים שאפשר לאסור.

הרב עובדיה מעולם לא הביע דעתו באופן חד משמעי על קבלה, בניגוד לרב אליהו, שהיה בהתאם ובהמשך לדורותיו, היה איש של קבלה, בעוד הרב עובדיה לא היה. כמה לא? זה אני לא יודע. ואני חושב, שגם אם היה לו כל מיני דברים להגיד בעניין הזה, הוא ידע ש"המשכיל בעת ההיא יידום". באותו עניין, היה צריכים לשאול אותו, ושאלו אותו, הוא היה מאוד מסויג לגבי הרב כדורי, הוא לא היה מישהו שהיה הולך אליו לקבל קמע.

רק רוצה לומר שמבחינה זו, הרב עובדיה לא גדל בישיבה של ייקים, שגם שם זה לא היה ככה. הוא גדל בעצמו, "מתחתיו יצמח". ועם כל זה שכל העולם הספרדי, כמעט מקצה לקצה, קשור עם קשר לקבלה, אצל הרב עובדיה כמעט אין שום דבר. ככל הידוע לי הוא לא אומר שום דבר נגד, וגם לא שום דבר שהוא באופן משמעותי בעד. אם תראו בסידורים שיצאו בחתימתו ושלא בחתימתו הוא אף פעם לא עושה שינויים בדברים האלה, אבל הוא אף פעם גם לא מוסיף. זה עולם אחר. הסידורים של הרב מרדכי אליהו הם אחרים, הם בנויים על גוון אחר, באופן אחר.

הוא עשה דברים וקבע לעצמו עמדות. העמדה שלו הייתה ברורה. הוא היה עץ גדול שקבע דברים כאלה וכאלה. מבחינתו, מה שהיה מסביב, שבמשך דורות היו כל מיני קבוצות ועדות... פה בארץ היו העיראקים מצד אחד ומצד שני היו כל המגורים יוצאי ספרד, שהם רוב מניין בוודאי. לעדות האלו יש עולם משלהם ועולם הלכתי משלהם. אני לא יודע אם אתם מכירים את המילה הזו, ששייכת לצפון אפריקה - שְחור. כישופים. וזה קיים ועומד בכל מיני עדות. אבל העולם לא עומד על שחור.

הרב מזוז, למשל, נשאר שם. הוא שייך לקבוצה שהיא לא רק עדה, והוא תלמיד חכם גדול. רחב אופקים, רחב היריעה, הוא מתעסק בכל מיני דברים. הוא ממשיך, הרב מזוז, לשם הדוגמה, הוא איש גדול, והיה תמיד מתנהג בתכלית הענווה, אבל הוא גם כן לא רק שהוא גדול תורה לעצמו, אולי אבותיו ורבותיו לא היו בדיוק בעניין הזה שבו הוא הולך. אבל מה שהיה שם במגרם זה עולם שלם עם פסקים שלו ומנהגי הלכה שלו וגם אופני תפילה שלו.

כשהרב עובדיה הולך בעניין שלו, וממשיך את העניין של בית יוסף ושולחן ערוך, מה שספרדים קוראים 'הוא הולך אחרי מרן', באופן חד משמעי. בעניין של נטילת הלולב על ידי נשים. בבגדד,

נשים נטלו ובירכו על הלולב. זה לא מנהג אשכנזי. כך היה. אני לא מדבר על זה שהיה לו כוח להילחם אפילו נגד נשים... יש פה איש של קו. קו שהולך באופן חד משמעי ועם הרבה בחינות מאוד לעצמו. לא יודע אם היה מישהו כזה.

יש ספר פסיקה ספרדי שלא היה למחבר שלו מזל, באופן רוחני ובאופן גשמי, כף החיים. הוא ספר חשוב, ולא סתם ספר חשוב, ספר שבמובן מסוים רחב יותר מאשר המשנה ברורה, אבל לא היה לו מזל.

ויש לו ספר, הוא גם כן היה עיראקי, זה המסלול הזה, עם כל מה שיש בו. הרב עובדיה לא הלך בשום מסלול כזה. לא של קודמיו ולא של אחרים. הוא הלך לעצמו.

העניין הזה שלו, שהוא דיבר על זה, אבל יותר דיברו אחרים עליו, שהוא הלך על העניין הזה של כוחה דהיתרא, ובאמת יש הרבה מאוד כוחה דהיתרא בפסקים שלו. כמו שהיה, באופן אחר, אצל הרב משה פיינשטיין. הרבה מאוד כוחה דהיתרא. כוחה דהיתרא בנוי, בין השאר, על שני דברים, דבר שהיה נכון אצל הרבה פוסקים גדולים בדורות האחרונים, אנשים שהכרתי, הפוסקים הגדולים, שפסקו פסיקות, לעיתים בהיקף גדול, וזה כולל הרבה מאוד היתרים. רק להוסיף על זה, הרב פיינשטיין היה מפורסם שהוא התיר באופנים מסוימים חלב של נכרים. למרות שהוא כותב שהוא בעצמו לעולם לא ישתה את זה. אפילו, הדבר שהוא עשה פעם שזה היה פסיקה לכאורה מחמירה מאוד: הוא פסל את הקידושין של הקונסרבטיבים. הצד ההלכתי - יש בזה, כיוון שאני קצת מכיר את האנשים, מכיוון שהם שונים מאוד מכאלה שלא ראוי לצרף אותם למניין, כאלה שהם יראי שמיים גדולים.

ליברמן? ליברמן לא באמת היה קונסרבטיבי. כמו הרבה אנשים אחרים, היה שם, מה שקוראים לזה, יותר שבוי מאשר שובה. היה את ראש בית המדרש לרבנים שלהם שאותו הכרתי. זה היה יהודי שכשהוא יוצא למנהטן היה חושש לדעות האוסרים. אז הוא היה כורך את מטפחת האף סביב הצוואר כדי לא לטלטל. הראש ומנהיג הקונסרבטיבים. היו כל מיני אנשים, אבל לא זו הנקודה.

אני זוכר שראיתי איזה ספר שו"ת של קונסרבטיבים. והשאלה הייתה אם מותר לעשות איזה סוג של חגיגה בתוך ימי ספירת העומר. והרב שעונה נושא ונותן בהלכה ומביא את המקורות שלו, ובסוף פוסק שזה אסור. והרב עובדיה שנשאל אם מותר לעשות נישואין ביום העצמאות אומר שמוותר, וגם יום לפניו וגם יום לאחריו...

הוא היה איש של השולחן ערוך, של המחבר, של מרן. ונכון שכל ישראל מחמירים גדולים בכל מיני דברים, הוא לא הלך בעניין הזה. אני רק רוצה לומר, הרב פיינשטיין שאסר את חתונותיהם, לדעתי עשה את זה בגלל כוח דהיתרא, הוא לא רצה, בגלל כל התערובת שהייתה שם, לעשות ממזרים. על ידי זה שהוא פסל את כל קידושיהם מכל וכל, הוא מתיר אותם לישראל.

נ.מ: את היהודיות שבהן.

את הגויות לא צריך. אני לא רוצה לספר, אבל יש גויות בכל מיני מקומות. לא צריך לחפש.

אגב, בבחינה הזו של כוחה דהיתרא, צריך תערובת של דברים שהיו אצל הרב פיינשטיין ואצל הרב שלמה זלמן אויערבך. והיה נכון גם, למרות שלא ראו את זה, אצל הרב עובדיה. בשביל להיות פוסק גדול צריך להיות עניו ושפל בך ולא להפך. איש עניו ושפל בך יושב וחושב איפה נמצאת האמת, והוא לא חושב מה יגידו עלי הרבנים האחרים. והוא מנסה לעשות לאמיתה של תורה דווקא בגלל ענווה.

הרב עובדיה אומנם בסופו של דבר נעשה מלך בישראל, אבל באחת הפגישות הראשונות שלי אתו, הוא היה רב ראשי, והייתה איזה לוויה שלא הייתה ממלכתית באופן רשמי כי האיש הזה שנפטר הוא לא היה כבר בתפקיד, אבל למעשה זו הייתה לוויה ממלכתית, וכל מי שהיה לו ראש של זנב הגיע לשם.

אני באתי פשוט כי הכרתי את האיש והייתי חייב לו הרבה טובות. אז הייתי שם. ואז אני רואה שכל הקהל יושב, ומגיעים הרבנים הראשיים. הרב גורן מגיע והולך ישר לעמוד בשורה הראשונה. ואז אני רואה בעיני את הרב עובדיה, שהורידו אותו שם למטה, והוא עומד לבד בסוף. ואז, בגלל שיש לי אולי שורש קטן של יראת שמייים, ובגלל שהכרתי את האנשים והייתי מאוד מעורב, אמרתי לאנשים, תראו, פה עומד גדול הדור, הרב הראשי לישראל, אתה לא יכולים להשאיר אותו ככה. קחו אותו ותעמידו אותו בשורה הראשונה. וכך עשו. רק להגיד איך היה האיש, אחרי שהוא כבר היה הרב הראשי לישראל. העניין הזה שהוא הולך, גם עם הגלימה, שלא היה מה לטעות, הוא לא היה שם. הוא אדם שלא החשיב את עצמו לדבר כזה. שמו אותו שם, אז הוא עמד שם, בשקט. זה סיפור שלא תמצאו באינטרנט.

בכל זאת, שווה שתשמעו משהו שלא תמצאו בעיתונים.

## היקף הבקיות

אני חושב שלא היה בדור האחרון מישהו עם היקף כזה של בקיות. מבחני הרבנות היום לא דורשים ממכם הרבה, רק שאדם יוכיח שהוא לא עם הארץ גמור. אם הוא מוכיח את זה נותנים לו סמיכה. מישהו שעבר מבחנים כאלה, חוששני שלא היה יכול להיות רב לפני כמה דורות.

פעם חשבו שהרב צריך להיות אוצר בלום. בכל מיני דברים. עכשיו, התוצאה של המבחן היא שלפחות כשמגיעה לו שאלה קשה - הוא יודע שזו שאלה קשה. ואז הוא ישאל או יעשה מה שיעשה. וזה דבר גדול. כל דור לפי דרכו. מה שכתוב, יש שמואל בדורו ויש יפתח בדורו. וזה לא אותו דבר וזה לא חייב להיות ככה.

הרב עובדיה לא הייתה לו בקיות שהוא ידע מה כתוב בש"ס. הבקיות שלו הייתה... מעולם לא הבנתי איך, הוא הספיק לעבור על כל החומר. אני לא מדבר רק על מה שהוא זכר, אלא שהוא זכר מה שהוא ראה. זה שאדם זוכר מה שכתוב בשו"ת מהרשד"ם זה בסדר. אם הוא רב גדול אז הוא צריך לדעת מה כתוב שם בשו"ת.

אני לא הלכתי לעקוב אחריו, אבל היה מקרה גמור, פשוט נזכרתי בזה. שאלו אותו איזה שאלה בנושא, והוא עונה, ובסוף פסק להתיר. אלא שבתוך כל הדברים הוא כותב את השם שלי<sup>1</sup>, וכן כתבתי אני באיזה מקום. זה היה באיזה קובץ, שעסק בכל מיני דברים, גם בדברי הלכה, אני אפילו לא פרסמתי את זה, התכתבתי עם איזה רב בנושא שהוא החמיר ואני הקלתי, כתבתי מה שכתבתי, ואני מוכרח להגיד שהרב אתו התכתבתי היה רב גדול ובקיא גדול מאוד, וזה לא היה פשוט. הוא החמיר, ואני יכול להבין גם למה.

אז הרב עובדיה קרא איזה רבעון של הפועל המזרחי או משהו כזה, שהיה שם מאמר, עם שאלות ותשובות, ובתוך השאלות אני גם כן נזכר, אז הוא זכר. אני לא מדבר על המחמאה, כן או לא, אני חושש שלפי העניין הוא הזכיר של מיני אנשים שאני לא רוצה להיות במחיצתם. שאדם זכר דבר כזה, זה באמת לא דבר נפוץ.

שום מנגנון חיפוש של האינטרנט לא היה מוצא את זה. דברים כאלה לא נכנסים לשם, רק בשביל להגיד, מה שאדם קורא, שהדברים האלה נקראים ונזכרים. מהצד הזה, אני לא יודע אם היו הפוסקים האחרים בין אלה שקראו להם, בצדק או שלא בצדק, פוסק הדור, ובין שלא קראו להם

<sup>1</sup> שו"ת יביע אומר חלק ח', יו"ד סימן ל': "ב"ה. פעה"ק ירושלים ת"ו. טבת תשל"ה לפ"ק. לכבוד... אודות שאלתו בדין כריכת וגלילת המזוזה מסופה לתחלתה לפני קביעתה במזוזת הבית, אם היא לעיכוב, או שמא יכולים לקבועה כשהיא שטוחה ומכוסה בניילון או בזכוכית ונראית לעיני כל רואה, והיא קבועה כך במזוזת הבית, כי עינו ראתה באיזה בנקים שהמזוזה שטוחה וקבועה במזוזת הבנק, מבלי שתהיה גלולה וכרוכה לפני קביעתה כנהוג. והריני להשיבו דבר בקיצור נמרץ לרוב הטייידות בעסקי הצבור והיחיד כאשר יודע כל שער עמי...".

(... .) והנה כבר בא רעהו וחקרו הוא הרה"ג ר' עדין שטיינזלץ נר"ו בנועם שם (עמוד רמד והלאה), ודחה ראית בעל המאמר הנ"ל, וכן דחה הראיה מדין ס"ת, ש"ל שאין חובת גלילה בס"ת מצד הדין, אלא מצד המציאות, שאי אפשר להניחו פתוח, אבל מזוזה שאפשר שתהיה במציאות פתוחה וגלויה, שמא אין חובת גלילה עליה כלל. ואף שבעל המאמר הנ"ל הניף ידו שנית (בעמוד רמו והלאה) לקיים ולעשות סיגורין לדבריו, במח"כ לשוא צרף צורף, ואין דבריו מחוורים כלל. וע' היטב בשו"ת עמק הלכה (חיו"ד סי' נו). ודו"ק...".

כך, ואני אפילו לא בטוח אם זה באמת נחוץ שהרב הגדול פלוני יצטט דברים שאני כתבתי באיזה דבר לפני הרבה שנים. אז יכול להיות שהוא ראה יותר מידי. יכול להיות שאחרי שאדם למד את כל עמודי ההוראה הוא באמת לא נזקק גם לעניין הזה.

הזיכרון הזה היה מבעית. מפחיד. חוששני שלא אלו שהיו חברי הכנסת שלו ולא מעריציו שבכו במותו, יכלו להבין את העניין הזה, איזה היקף זה היה. אני פשוט לא מבין איך אדם מסוגל לתפוס את כל זה.

הוא לא קרא את כל העיתונים וכמובן שלא ראה טלוויזיה. אבל אדם בכל זאת צריך לדעת מה קורה בעולם. הכרתי אברך צעיר בפורת יוסף שהיה קורא עיתונים והיה מגיע כל יום יומיים אל הרב עובדיה, הוא היה המקור של הרב עובדיה להכיר את העולם. אדם שאני לא יודע אם הוא למד בבית ספר יסודי. והוא היה המקור של הרב עובדיה למה שהוא ידע על העולם. אבל זו בעיה אחרת.

אז נכון שכיון שהוא לא התעסק הרבה בקריאה הזו, נשאר לו יותר זמן. אבל בכל זאת, זה לא מובן. להיות שהוא היה אחד מאותם אנשים, אני לא יודע, אני יודע על אנשים כאלה, גם בזמן הזה, לא כולם עשו בזה שימוש בקדושה. היה איש שעבד במערכת הביטחון שפשוט היה מדפדף בספר, עמוד אחרי עמוד והוא זכר כל מה שהוא שיש שם. זה דבר נדיר מאוד. זה מעבר לזיכרון חזותי.

אותם אנשים שבוחנים אותם על הגמרא בסיכה, הם אנשים עם זיכרון חזותי של מאה אחוז, אז הם זוכרים מה יש מתחת לדף פלוני. זה לא אומר שהאיש הזה ידע מה כתוב ומה זה אומר.

הזיכרון הוא מפליא ולא אנושי. יש סיפורי אגדה, על [התורה חסד](#) מלובלין. שמוכר הספרים אף פעם לא נתן לו ספר בהשאלה, כי הוא היה משאיל את הספר, מעלעל בספר ואז זוכר את הכול ולא זקוק לספר. מבחינה זו, התשובות של הרב עובדיה הם אוצר בלום. אני לא בטוח, לא בדקתי אחריו, אבל אם יש חומר בעניין הזה מן הסתם הוא הביא אותו.

## פלפול של פיל מפול ופול מפיל

זו לא הייתה בעיה של השכלה ושל הבנה, אבל הרב עובדיה לא הסתדר באופן מהותי עם כל צורת הלימוד של הישיבות עכשיו. והעניין היה מבחינה זו ישר והפוך. מפני שכל אותם הרבנים הגדולים שבאו אליו בטענות, הם לא למדו תורה כמו שהוא למד והוא לא למד כמו שהם למדו.

בצד הזה, בסוגריים, לא ברור לי בכלל שהשיטה הליטאית, מה שלומדים עכשיו בכמעט כל הישיבות, שהיא שיטה לאמיתה של תורה. לא בטוח שכך לומדים תורת אמת. אני חושב שיש בזה, באופן מעשי או לא מעשי, אם לא גידולי נכרים, אז לפחות אווירא של ארץ העמים שפועם בתוך הדברים האלה.

צר לי שלא היו בארץ אנשים שידעו להעריך את העובדה שזה פלוני לומד בצורה אחרת היא לא שום חיסרון. זה אחר. לא יכול להיות שאם אני לומד תלמוד בבלי אני יגיד שללמוד ירושלמי זה שטויות. זה קטנות מוחין. וזה קורה גם לאנשים גדולים שיש להם קטנות מוחין. גם גדולי הישיבות, גם בהיקף שלהם, גם בלראות דברים.

שאני רואה איך כותבים הגאונים ואיך הם חושבים, ואני רואה מה כותבים גדולי הדור בכל מיני דורות, הבן אדם מתחיל להבין שאין דרך אחת שבה לומדים תורה, יש כל מיני דרכים. שאני לא יודע להעריך את זה, בין מצד זה ובין מצד זה, אז חסר לי דבר בהבנה של התורה. זה שהוא לא עוסק שם בכל מיני הסברים מופשטים, זה אומר שהוא לא חושב באותה צורה.

אגב, פוסקים אחרים, לא פוסקים של פילפול בעלמא, שעושים מפיל פול ומפול פיל, לא היה להם זמן ולב לשבת ולכתוב כך. כשהם עוסקים בבעיה, לא רק בעיה איפה זה כתוב ומה המקורות של זה.

כמו שמישהו אמר לראש ישיבה גדול אחרי שהוא גמר את הדרשה שלו, 'היית מוכן להתיר עגונה על סמך הדרשה הזו?' אם אני לומד תורה שבאופן הזה אני לא יכול להתיר עגונה או להתיר לעשות בשבת דבר כזה וכזה באמצע הרחוב בבני ברק, אז עשיתי פלפול, ומבחינה זו, מה שלומדים בישיבה ליטאית ומה שלומדים באוניברסיטה לא שונים זה מזה מלבד באיזה אצבע עושים את זה. אם בבוהן הימנית או השמאלית.

בעיקרו של דבר, שאני מתייחס לדברים בכל הרצינות הכבדה שצריך להתייחס. אפשר להעלות סברה כזו וכזו ואפשר להגיד כך וכך. אדם שמבין מה הוא עושה, יכול להגיד שזו ספקולציה טובה. מאמר כזה אפשר לפרסם בעיתון מדעי והוא יתקבל שם. האם זה אמת? ספק גדול.

פעם כשהייתי צעיר, והיה לי עודף זמן, כתבתי מאמר מדעי ארוך. כתבתי והבאתי ראיות והוכחות וסמכתי את זה על כל מיני דברים. גם כשכתבתי את זה לא היה לי שום ביטחון, ואפילו היה לי ספק גדול שכל מה שכתבתי לא דברי הווי. זה נכון שזה הרגיש המון אנשים אבל סך הכול, זה היה סוג של... אם היו שואלים אותי, האם זו האמת, הייתי אומר שראוי לחשוב בכיוון הזה, לא יותר מזה.

מבחינה זו, הפוסקים הגדולים לא עושים כך. הרב עובדיה היה כותב, ולפעמים אפילו לא ניסה לעשות את זה בדרך אשכנזית. יש כאלה שעושים את זה רק כדי שזה יראה נאה. אז הוא יושב וכותב, לא משנה אם זה חפצא או גברא, למרות שזה לא שייך לעניין לא מלמעלה ולא מלמטה. זה הוא הכניס את זה כדי שהוא יחשב תלמיד חכם. אחד האופנים שאם אדם רוצה שייחשב שהוא תלמיד חכם, הוא לכתוב עברית עם שגיאות. כי אם יכתוב בעברית נקייה הוא ייחשד שהוא לא תלמיד חכם. אז צריך לעשות כמה שגיאות, אפילו בכוונה, כדי שזה יתקבל על דעת הבריות.

הוא היה מעמודי ההוראה של הדור. ומהרבה בחינות עם הרבה מאוד אומץ, וידע שהדברים האלה נאמרים ברבים.

שאני יושב חושב על הרב עובדיה, יש את הדבר הזה שזה יישאר לדורות. אנחנו לא יכולים לדעת על הדור הבא. אנחנו לא יודעים איך הדור הבא יתייחס לדברים. אם הדור הבא יתייחס לפסקים הללו באותו אופן.

בירושלמי כתוב שאדם אוכל איזה איסור בשגגה, שירשום בדיוק איזה שיעור הוא אכל, כי יכול להיות שכשיבוא המשיח, הרבנים ישנו את השיעורים. יכול להיות שמה שחשבתי שהוא אסור הוא מותר ולהפך. זה ירושלמי מפורש. וזו אותה בעיה. אני לא יודע אם חכמי הדור הבא יסתכלו, ובאיזה מידה זה יהיה בשבילם עמוד ברזל.

## שבטי ישראל

הרב עובדיה, קצת בגלל עצמו, קצת נקלע בדבר.

ש"ס לא הייתה יצירה של הרב עובדיה יוסף. השאלה, אם הוא עמד באמת בראשה, זה גם כן צריך עיון גדול. מאיזה בחינה הוא עמד בראש. האם כל מה שנעשה שם נעשה בהוראתו ובידיעתו? הכרתי גם אותו וגם את מה שהיה סביבו.

הוא היה הרבה מאוד וחיידש הרבה מאוד, הוא חיידש דבר גדול בשביל ש"ס, וזה לא רק המפלגה. המפלגה תתקיים או לא, תשתנה או לא, מה יהיה בעוד 20 שנה? אפילו פחות מזה, כל מיני דברים יכולים לקרות.

זו לא מפלגה, זו תופעה. והתופעה הזו פעלה בשני מישורים חשובים מאוד. המישור האחד, זו הייתה בעיה של אלה שבאו לארץ שחלק מהם היו עם כל מיני דעות, חלק מהם היה תוצאה של זרות. האשכנזים שהיו פה השתתפו בכל מיני קטטות. אני לא יודע אם זה לזכות האשכנזים, אם מישהו יודע מה שקרה בירושלים לפני לא הרבה מאוד זמן, יודע שכל מה שהאשכנזים עשו לספרדים זה אפילו לא חצי ממה שהספרדים עשו לאשכנזים. לא רק זה שהלבישו אותם בבגדים שלא רצו שילבישו אותם. זה מה שהיה אז. היחסים היו כאלה.

בעיר קונסטנטינופול, מאה שנה אחרי גירוש ספרד, היו 13 קהילות יהודיות שונות, כי היה קהל אראגון, קהל נבארה, קהל ברצלונה וכן הלאה. והם נשארו קהילות. אני זוכר שקראתי שהיה ויכוח בעיר, ואז התחלקו: שבע קהילות וחצי הלכו בצד אחד להתיר, ושש קהילות וחצי הלכו להחמיר, או אולי להפך. זה לא היה על גופי תורה. פרט בהלכה. והקהילות נחלקו בעניין הזה. עובדה שהקהילות היו שם, זה היה מפני שיש, אומנם למרות שרובנו יהודים כשרים. אנחנו בנויים על קבוצות, שבטים, תת שבטים. ככל שמישהו יודע יותר על העניין הזה אז הוא יודע כמה.

אין פה מישהו מלוב. לא היו שם הרבה יהודים. אם מישהו ישאל איזה יהודי לובי, הוא יראה שהשאלה אם אתה מטריפולי או מבנגאזי זו לא שאלה של מה בכך. זו שאלה שעליה נותנים סטירת לחי. וכיוצא בזה בכל מיני קהילות. אנחנו התחלנו בתור שנים עשר שבטים, עכשיו אני לא יודע כמה יש, אבל יש הרבה.

פה היה הרבה מאוד מהדבר הזה. ונוסף על זה הייתה בעיה. היה פה שלטון מפא"י, עם כל מה שזה כלל. תראו זה לא שזה הלך, וחלק מהדברים אגב שקרו פה בארץ לא היו דברים טובים, פשוט תוצאות. ארץ ישראל היא המקום היחיד בעולם. אין שום מקום אחר בעולם שמדינה קלטה עליה יותר מפי עשר מהגודל שלה. אין ולא היה דבר כזה מעולם. זה לא פשוט, זה לא היה פשוט באופן גשמי ורוחני, וזה יצר כמות עצומה של חיכוכים.

והכמות הזו. עולים כל מיני דברים ישנים. כשאני בא מבחון, כולם נראים לי אותו הדבר.

יהודי סוריה. לא מדינה כ"כ גדולה, לא כ"כ הרבה יהודים. יהודי סוריה בנויים משלוש חטיבות גדולות: דמשק, חלב וחטיבה של כמה ערים ויישובים כורדים. והם לא מסתדרים אחד עם השני. שאני חי בתוך מציאות אני יודע להבחין, מי הוא כזה ומי הוא אחר.

בפועל, למרות שיש תמיד יוצאים מן הכלל, בכל דבר, בפועל יותר מצוי שהאשכנזי, נקי וטהור, עם שלשלת יוחסין עד לעומק בלרוסיה, יתחתן עם מרוקאית, זה הרבה יותר מצוי מאשר שיתחתן המרוקאי עם מישהו מטוניס. אז הבעיה היא איך עושים את הקוסקוס ואיך עושים את הדברים האחרים, למרות שזה לא מרחק גדול.

## כבוד לעוצמה

שלא כמו מעיראק שבאו כולם יחד, העלייה מצפון אפריקה הייתה סלקטיבית. כל מי שהיו עשירים משכילים הלכו לארצות אחרות. לכאן שלחו את דלת עם הארץ. מה לעשות, האשכנזים שהיו פה ידעו לגמגם כמה משפטים באנגלית, והמרוקאים שהיו פה ידעו לגמגם אולי יותר משפטים בצרפתית, ולכן כשהם באו, ההנחה הראשונה הייתה שכיוון שהם לא ידעו אנגלית הם פשוט נבערים מדעת.

אשתי הגיעה מצרפת. וחיפשה עבודה במשרד החינוך בתור מורה. והיא הגיעה עם תעודת צרפתית. הבעיה היא שהתארים הצרפתיים לא זהים לתארים האמריקאים או הישראליים. יש תואר שהוא עומד באמצע, בין BA ל MA. וזה היה התואר של אשתי. הגיעה וביקשה. אז לא ידעו להעריך אותו, מה החליטו? כיוון שיש ספק, עדיף לקבל תעודה של בוגרת בית ספר תיכון. למה? מפני שאני לא מכיר דבר כזה.

בש"ס בא דבר אחר, שכולם מכבדים אותו. **עוצמה**. עוצמה זה דבר שכולם מכבדים. אם אני לא אוהב או כן אוהב, זה עוצמה. הייתה עוצמה, ובש"ס הייתה עוצמה והעוצמה הזו לא הייתה מבחוץ. והיא גדלה מדבר כזה, שהקהילה הלא אשכנזית ברובה הגדול הייתה לאין ערוך יותר מסורתית. אני לא רוצה להיכנס לעניין הזה עכשיו, זה עניין יותר עמוק.

בקיצור אני יכול לומר כך, שאיזה פרח אשכנזי שעוזב את בית הכנסת בגיל שמונה עשרה מפני שקצת מתחשק לו עולם הזה. בגיל שמונה עשרה יכול להיות שמתחשק לי כל מיני דברים. אותם סוג של חשקים כיון שהם לרוב באים מן החגורה ולמטה הם פועלים גם על בחורים אשכנזים וגם על ספרדים. ההבדל הגדול שיש ביניהם הוא שהספרדי יוצא בשקט, סוגר את הדלת בשקט, יוצא

החוצה לעולם ועושה מה שהוא רוצה. בחור אשכנזי לא יכול לצאת בשקט, וכשהוא יוצא הוא טורק את הדלת.

י.ב: איך הרב מסביר את זה שגם היום זה כך, והם נינים של אנשים שעלו ארצה?

זה יהיה נושא אחר, אבל זה לא לעכשיו.

הוא טורק את הדלת, ותוך כדי צריך להמציא לעצמו הסברים אידיאולוגיים, למה הוא עושה את זה. אז בחור, אחרי שהוא עושה את זה, מה ההבדל? ההבדל הוא שאחרי איזה זמן שיצר הרע קצת מתמעך. הוא בן שלושים. הוא יודע איזה טעם יש לשרימפס ואיזה טעם יש לבחורות. ואז, אם אני ספרדי, לאט לאט, זה הרבה יותר פשוט לי לחזור למקום, מפני שאף פעם לא טרקתי את הדלת. אני יצאתי. אני יכול לפתוח את הדלת בחזרה, להתיישב שם במקום, ואני אזכור את כל מה שיש שם.

אם אני אשכנזי, אני לא יכול. מה שהכנסתי לעצמי בראש לא נותן לי לעשות את זה. יכול להיות שאותו בחור אשכנזי עיניו דומעות, הוא נזכר איזה טעם היה לצ'ונט בבית המדרש שלנו, אבל הוא לא יכול ללכת אל הצ'ונט, גמרנו. הוא יכול לאכול את הצ'ונט רק במסעדה טריפה.

ההבדל הוא, שהיה קהל גדול, מסיבות רבות, שהקהל הזה... בעטו בו. בזמנו המפלגות בארץ עשו את אחד הדברים היותר מזויעים. אמרתי את זה פעם לאיש שהיה ראש עליית הנוער בזמנו. לקחו ילדים, חילקו אותם למקומות. כך וכך אנשים לפועל המזרחי, כך וכך אנשים לשומר הצעיר. לפעמים פירקו משפחות. אלה הולכים לקיבוץ כזה, אלא ליישוב אחר. לא שאלו את האנשים. מסחר עבדים.

סבא שלך (פרנקל) סיפר לי, שהמקומות היו סגורים ומסוגרים, ואי אפשר להיכנס ולהסביר לאנשים שזה שהמדינה או המשגיח של המעברה הזו אומר שאסור ללמוד תורה, זה לא חוקי. אז הוא הלך עם מישהו שקשה להאמין שהוא עשה את זה, ישעיהו ליבוביץ', והם היו הולכים (כי היו להם פנקסים אדומים של ההסתדרות) ואומרים לאנשים, אתם יכולים להמשיך ללמוד תורה, אתם יכולים לעמוד על זה שהילדים לכם ילמדו תורה.

האשכנזים שעסקו בדבר הזה פשוט לא הבינו מה קורה. כשהיו [ילדי טהרן](#), עשו רעש גדול בעניין הזה, לא שהועילו בזה. כמו שהיה את מוישל'ה תהילימזאגער (דן בן אמוץ). הוא היה ממשפחה דתית. ובדרך הטבע, אם היה איזה סוג של הגינות אנושית, היו שולחים אותו לבית ספר דתי. מה היה יוצא ממנו? יכול להיות שהיה יוצא פרח גדול פי שלוש. אבל אני רק אומר דוגמה. ילדי טהרן היו ילדים מפולין, אז כל הרבנים הזדעקו. כשבאו ילדים מקזבלנקה זה לא קרה.

מה שהיה פה, זה לא היה רק בעיה של מצוקה. מצוקה הייתה דבר קטן.

ש"ס זה דבר שאני לא רק מחזיר רק עטרה ליושנה, אלא אני מחזיר את הגאווה למקומה. וזה עשה לאנשים, לרבבות, אולי יותר, הרבה יותר. וזה עשה לאנשים את ההיתר שלהם לחזור לבית כנסת.

פעם, אצל הרב ?, הוא אמר לי, למה זה שיש אצל הספרדים תנועה כזו עצומה של תשובה, ואצל האשכנזים קדחת? הוא רצה לשבת לשוחח אצלי על העניין הזה. למה זה קורה? זה מאוד עניין אותי, אם הוא היה יכול הוא היה עושה כמו הרב עובדיה. אבל הוא לא יכול לעשות את זה עם הקהל שיש שלו.

העניין הזה, שדברים התעוררו ונעשו שינויים, שחלק מהם היו קטנים, אבל השינויים הקטנים הללו עשו דברים בהיקף גדול. אנשים חזרו לעולם הזה. האם הרב עובדיה בנה את כל זה? באופן עקרוני - לא. הוא גם לא היה עשוי בשביל זה. בנו את זה כל מיני בחורי ישיבות ואברכים שבאו מיישובות אשכנזיות והתנהגו איתם בגסות הרוח. כאלו שהיה להם סוג של גאווה עצמית.

בבית דין של מעלה יודעים

הרב עובדיה היה הדגל. דגל של תנועה גדולה מאוד. יכול שאם הוא לא היה מוקף בבחורים שיצאו משיבות ליטאיות, אלא באנשים אחרים, הוא היה בונה את כל העניין הזה בצורה אחרת.

אתם יודעים שלרב עובדיה יש בת, שבנתה סוג של מכללה. והיא לא בת שיש לה איזה נתק. זה לא שהוא לא רצה, אלא שכל האברכים האלה גדלו בנוסח הליטאי שהיה מנוגד ומנותק מהם. הם בנו רשת חינוך, שעומדת על קצת מצוות וקצת שוחד, אבל זה היה יכול להיות אחרת.

אני לא חושב שהרב עובדיה רצה שזה ילך דווקא בצד הזה. הם לא שינו ראש ולא שינו השקפת עולם, ובאמת היה צער גדול. יכולתי לספר עוד סיפורים, הרבה דברים יכלו להיות.

אבל בכל זאת, הרב עובדיה נעשה, מה שהיה בהלווייתו... זה שאנשים מסביב היה להם הרבה דרך אליו, זה בעיה שבחור משיבה ליטאית, בשבילו לבוא ולהעריך את הרב עובדיה זה לוקח זמן ארוך, כשיעורו הראוי לו. ואני לא יודע אם כולם בלעו את זה באמת. וזה היה עניין גדול. ואז נוצר משהו.

יש בבית דין של מעלה דיינים יותר טובים, שוודאי יודעים יותר ממה שאני יודע ואדע אי פעם. הדיינים בטח ידעו מה הוא עשה, שהוא מוכן להצטלם עם כל מיני בריות. שהוא סובל את האלפים והרבבות, ומאות האלפים. הם בנו איזה עולם של יהדות שכל האנשים האלה... הוא לא צריך שהם יהיו בלוויה, אני בטוח שכל אחת מהנשמות האלה פה בעולם, כשהיא עולה למעלה בליה, שהיא באה לשמיים, היא באה ועומדת שם בשורה של מאות אלפים שמעידים מה הוא עשה. בצד הזה הוא בנה עולם שלם, עולם חדש.

בסך הכול אי אפשר תמיד לבקש מרב שיהיה גם מנהיג פוליטי. לא היו הרבה רבנים שהיו גם מנהיגים. יש כאלה שהוכיחו הצירוף הזה של התורה וההבנה בפוליטיקה, יוצר כוחות עצומים, אדירים, ולפעמים יוצר גם שינויים גדולים לטובה. לא כל הרבנים היו אנשים כאלה.

לדוגמא, הרב קוק. האיש שכולם דיברו עליו הרבה יותר שבחים אחרי מותו מאשר בחייו. אני מדבר על הרב הגדול, הרב קוק. הוא לא הצליח לעשות... המזרחי והפועל המזרחי לא באו בכוחו. אני לא יודע כמה השפעה הייתה לו עליהם. בתי החינוך של המגזר הדתי לאומי הם לא נוסח של הרב קוק. הם במהותם בנוסח חרדי אשכנז. של פרנקפורט. מה שלמעשה קורה פה זה פרנקפורט מהול במיין, מהול בקצת סודה. מהול בדברים אחרים. זה כל החינוך הדתי. פרנקפורט. תיירה עם דרך ארץ. זה לא הרב קוק, לא מה שהוא חלם ולא מה שהוא רצה. בכל זאת הוא היה רב גדול. אבל בזמנו היו הרבה פחות אנשים שהלכו אחריו.

להבדיל, זה כמו שעכשיו מחפשים אנשים שהיו תיאורטית ברזיסטאנס, תנועת ההתנגדות והמרי בנאצים בצרפת. מתברר שלפי הטענות של האנשים עכשיו, שהיו יותר אנשים מאשר כל האנשים שהיו בצרפת. אחרי זמן שאדם נעשה פופולרי, כל האנשים שהיו פחדנים מכדי להצטרף אליו, וגם כאלה שהיו מטופשים ומפוחדים, מצטרפים, והם נעשים ראשי אלפי ישראל. אני זוכר שבזמן שהיה מהפך ובגין עלה לשלטון, כמה אנשים נוספו אחר כך לאצ"ל והלח"י... כולם טענו כמה שהם היו שייכים. פתאום כל אלה "היו פעם בבית"ר". הייתי מנסה לבחון אותם אם מישהו מהם יודע חרוז משיר של בית"ר. זה דומה.

מה שקורה, מה שקרה, הרב קוק לא עשה את זה. כי הוא היה איש רוחני. הוא היה איש שכותב, הוא היה פוסק חשוב, הוגה דעות. הוא לא היה איש של פוליטיקה.

הרב שך היה לו באצבע אחת יותר פוליטיקה ממה שהיה לרב קוק בעשר אצבעות, אולי בעשרים אצבעות. מדוע? כי הוא היה אדם שהבין בפוליטיקה. הרב עובדיה לא היה איש של פוליטיקה, אבל, אבל הוא היה... בצד מסוים התמונה שלו נשארה בלב של הרבה אנשים, ובכוחה נוצר דבר כזה. הם הלכו הלאה ונוצר דבר גדול.

חלק ממה שאדם עשה בעשר אצבעותיו. למד תורה הרבה, לימד תורה הרבה, פסק הלכה. זה מה שהוא עשה בעשר אצבעותיו. הלימוד שלו פעל ואני מקווה שימשיך לפעול על אנשים. אדם כמו

הרמב"ם בישראל, אני לא רואה בתוך התמונה, גם לא אצל האשכנזים, מישהו שיש לו אותו היקף של יכולת לעשות אותם דברים, בין שהוא כזה ובין שהוא כזה.

יצירה של עולם, עניין גדול. אני מקווה שאולי לא יצמח עץ בגודל שלו, אבל אולי יצמחו כמה עצים קטנים, שלא יהיה חורבן ושממה. שיצמח הלאה.

אדם גדול, שהייתה לו משילות. בשביל זה צריך שיהיה מישהו שיכול לזרוק אנשים החוצה. הוא יכול לתת למישהו סטירת לחי. לתת סטירות בוודאי שהוא נתן, בחיבה יתירה. אני לא יודע אם היה מישהו שקיבל ממנו סטירת לחי, לקבל בשביל שיהיה לו זיכרון. אני נתתי כאלה, לפעמים זה הועיל ולפעמים לא, לפחות היו לי כוונות טובות. עכשיו יש עולם חדש. כשיש עולם חדש, מה יש במקומו? לפעמים העולם מתאושש, אבל אולי להמשיך קו, להמשיך דברים, אולי להוציא את הכוחות האלה שצריכים להוציא אותם, אבל עדיין זה חסד גדול, חסד כלל לאומי, חסד של עדה, של מפלגה.

כתוב שלכל דבר יש תמורה, אבל לתלמיד חכם שאבד אין תמורה. מי ייתן לנו תמורתו. זה חסד גדול. הרב עובדיה עשה דברים במנהיגותו, הוא עשה כמה שינויים, שאני מקווה שיהיו שינויים של ממש שימשיכו הלאה.